

Sekizinci Konferans

XVIII. Asırda Türk ve Avusturyalı Esirlerin Mübadeleleri

Prof. Dr. Karl Jahn
Leiden Üniversitesi Türkoloji
Profesörü

I. — UMUMİ NOKTALAR.

Medeniyetler ve milletler arasındaki çeşitli münasebetleri, bu münasebetlerin şekillerini inceleyen tarihçiler, harbler ve istilâlar esnasında ele geçirdikleri esirlere yapılan muameleleri de tedkik etmektedirler. Tarihin yardımcısı olan sosyoloji millî ve milletlerarası içtimâî ahlâk kaidelerinin, hattâ hukuk normlarının değişme ve gelişmesini bu münasebetler kanalıyla inceleyebilir. İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesince 1962 yaz sömestri için çağrıldığı bir sırada İktisat Fakültesi İktisat ve İçtimaiyat Enstitüsü de beni sizlerle bir sosyoloji musahabesi yapmağa dâvet etti. Bu dâveti, iştilgal sahama giren milletlerarası münasebetlerden bahse hasrediyorum.

Biliyorsunuz: 1699 tarihli Karlofça muahedesi Türkiye tarihinin çok mühim bir dönüm noktasını teşkil eder. Asırlarca ve yakın zamanlara gelinceye kadar hristiyan garb dünyasına yaptığı muvaffakiyetli genişleme tazyikleriyle nefes aldırılmayan Türkiye, bu tarihte artık müdafaaya geçmiş durumdadır. Dünün mâdûn olan halkları, yâni Avusturya ve müttefikleri, bundan böyle bir daha elden kaçırılmamak üzere "Bab-ı âli"nin aktif rolünü oynamaya başlamışlardır.

Türkiye ile Avusturya Arasındaki Karlofça Muahedesinin 19. maddesi tedkik edilirse durumdaki bu değişme pek açık olarak görülür. Bahsi geçen değişme muahedenin Bab-ı Ali tarafından Siebenbürgen'in, Hırvatistan'ın (yani Erdel'in), Slovanya'nın, hemen hemen bütün Macaristan'ın elden çıkarılması gibi geniş arazi kayıpları ile alâkalı görünmekle kalmıyor, aynı zamanda muhtelif devletler arası meselelerin çözülmesi ile ilgili maddelerde de meselâ: Her iki taraf elindeki harb esirleriyle kölelerin mübadelesine ve azad edilmesine ait maddede de kendisini

gösteriyor. Size 18. asrın büyük ölçüdeki esir meselelerinin başlangıcı olan Karlofça muahedesinden önceki hâdiseler hakkında etraflı bir giriş vermek istemiyorum. Bununla beraber konu bakımından bazı umumi işaretlerde bulunmak zarureti vardır.

Müslümanlar elinde bulunan, daha ziyade harb tutsaklarından teşekkül eden esirlerin kurtuluşu ta Haçlı harbler devrinden beri oldukça hatın sayılır meselelerden biriydi. Daha 13. asrın başlarında bunun için bazı hususi teşekküller ble vücade gelmişti. Bunların arasında "Trinite ler", yani Teslisciler denen teşekkül mensupları bahsi geçen hususta en ehemmiyetli bir rol oynamışlardır. (Gayeyi güden "Redemptoriste" adlı "Tarikan" kurulması ise bilâkis 1840 sıralarına, yani esirlerin azad edilmesi hâdisesinin nihayet bulduğu zamanlara rastlamaktadır).

Bu gibi esir kurtarma teşekküllerine bilahare "Mersedesliler" "Nolalılar" gibi muhtelif şöveye zümreleri de katıldılar. Bütün bu teşekküller esir kurtarmadan ibaret ahlâkî hedeflerine kısmen nakdi ödeme, kısmen mübadele yoluyla ulaşıyorlardı. Sarfettikleri gayretler yavaş yavaş dikkate değer muvaffakiyetlerle neticeleniyordu. Rivayete göre, o sıralarda 60.000 kadar esiri hürriyete kavuşturmuşlardır.

Bununla beraber esir kurtarmada resmî alâka ve himaye olmaksızın nisbeten mahdut tesileri olduğu zannedilmektedir.

Bahis mevzuu olan esirler meselesini çözmeye doğru büyük ölçüde ve şüphesiz devlet yardımına dayanarak atılmış çok mühim bir adım vardır.

Bununla kapitilasyonlar, 12. asırdanberi müslüman devletlerin ticari münasebetlerde Hristiyan devletlere bahsettikleri imtiyazları kasdediyoruz. Gerek şekilde, gerek muhteva itibariyle en elverişli ve yüksek noktaya 16. ve 18. asırlar esnasında Osmanlı İmparatorluğunda ulaşmış olan kapitilasyonlar, ekseriya harb esirlerini ve köleleri karşılıklı olarak azad etme ile ilgili paragraflar ihtiva etmekte idiler.

Meselâ 1535 de Türkiye ile Fransa arasında imzalanan meşhur muahede bunun misalidir. Bilindiği gibi bu muahede, o tarihten sonraki Avrupa devletleriyle Türkiye ve diğer gayrı müslim memleketler arasında akdedilmiş kapitilasyon anlaşmalarının model tipini teşkil etmektedir.

Muahedeler akdedilirken esirler ve köleler hakkında bu gibi hal tarzları göz önüne alınması, Akdeniz bölgesinde 16. asırdanberi dikkati cel-

bedecek kadar artan esir ve köle nizamsızlığının ne kadar geniş ölçüde olduğunu gösteriyor. Yeni doğan Osmanlı donanmasında buna sıkı surette bağlı olarak cereyan edegelen Kuzey Afrika korsancılığında tayfaların mühim bir kısmını, kısmen fethedilen kısmen firara mecbur bırakılan Hristiyan donanmalarından alınmış esirler beslemişlerdi. Hattâ Osmanlılara dost memleketler meselâ Fransa, Fransanın Venedik.. gibi müttefikleri, daha sonra İngiltere ve Hollanda için Türkiye Fransa muahedesinin paragraflarına bir düziye müracaat zarureti hasıl olmuştur. Bu çeşit devletlerin kuvvetli hücumları bu gibi zaruretleri doğurmuştur.

Şüphesiz Karlofça Muahedesinden (1699) önceki devrede de Avusturya - Türkiye münasebetleri boyunca tekrarlanmış anlaşmalar mevcuttur.

Bu anlaşmalar, harb esirlerinin ve diğer kölelerin mübadelesini ve kurtuluşlarını hedef ediniyor. Fakat meselenin tam bir hal tarzına bağlanması, yukarıda anlattığımız hâdiselerin arkası sıra mümkün olabilmıştır.

Karlofça Muahedesinin 12. maddesi, daha sonraki 18. asırda akdedilmiş sulh muahede ve mukavelelerine hemen hemen hiç değişmeden geçmiş bir hal tarzını göze alıyor. Buna göre:

1 — Devlet umumî hapisanelerinde bulunan harb esirlerinde mübadele usulü tatbik edilerek fazla kalınlarm kurtarılması her iki tarafın elçiliklerine bırakılacaktır.

2 — Hüsusi şahıslar nezdindeki köleler kendilerini münasip ve mümkün mertebe ucuz bedel karşılığında kurtarmak hususunda serbestirler.

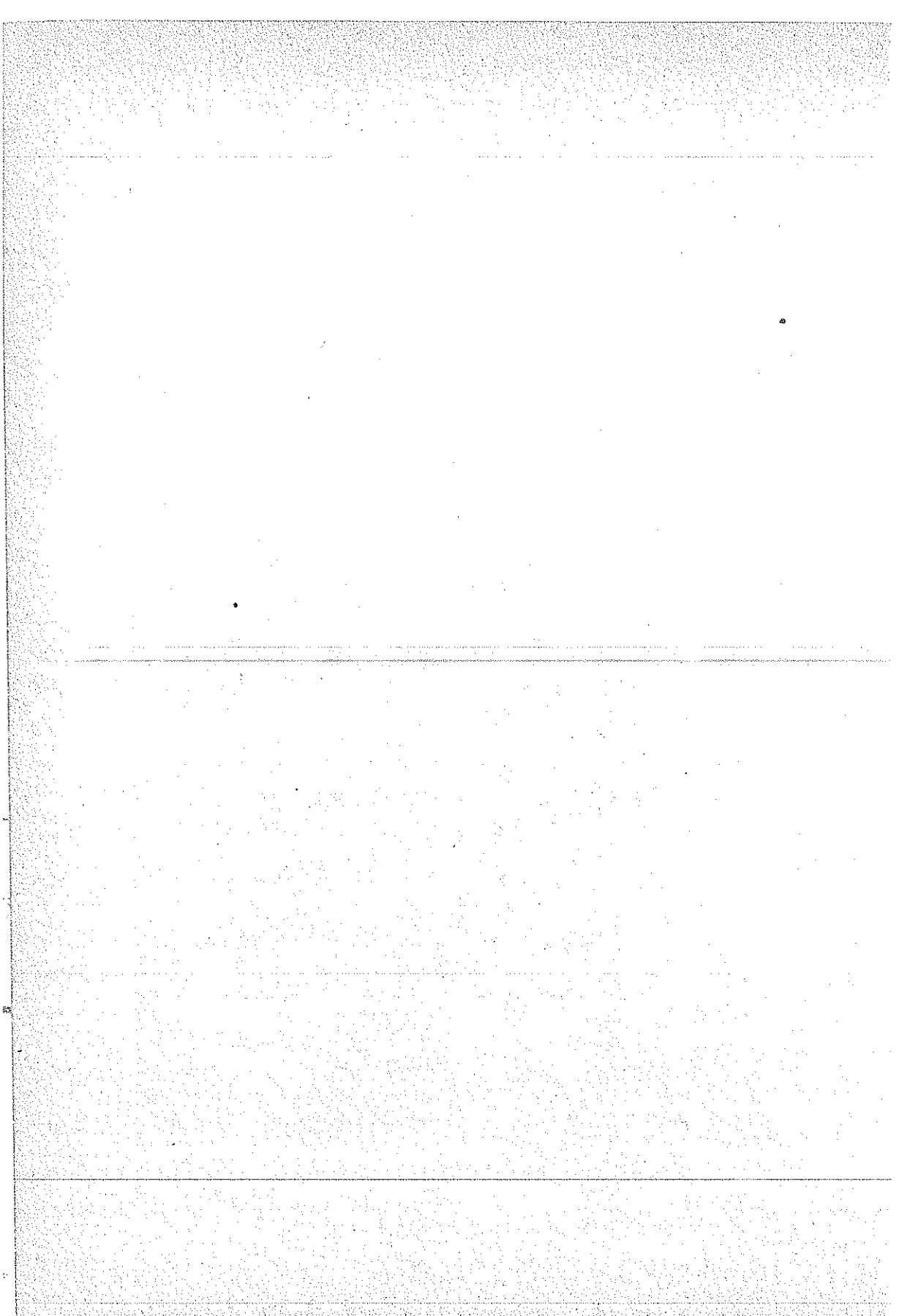
Eğer cömertçe bir hal tarzı bulunmazsa mahallî adliye makamları uygun bir necat fidyesi kararlaştıracak, böylece ihtilafta hakemlik yapacaktır.

3 — Bu usulün tatbik edilemeyeceği anlaşılırsa esirler, şahitlerin beyanı veya yemin vasıtası ile kendi necat fidyelerinin miktarı tayin edilir edilmez, hürriyete kavuşacak, esir sahipleri esir satışından çok kazanç yapmak hırsının tesiri altında buna muhalefet edemeyecektir.

4 — Zikri geçen maddeye göre Devlet-i Aliyye (yani Türkiye) tarafından böylece serbest bırakılan esirlere bakan kimse gönderilmediği takdirde necat fidyeleri gerçekten verilmiş Türk harb esirlerini ellerinde bulunduranları esirleri serbest bırakmağa icbar işi, Avusturya valilerinin vicdani hareketlerine bırakılacaktır.

Handwritten text in the top left corner, possibly a date or administrative note.

Main body of handwritten text, likely a letter or official document, written in a cursive script.

5 — Her iki tarafın elçileri, esirlerin mübadele edilmelerine kadar insanca muamele görmelerine dikkat ve nezaret edeceklerdir.

Bu muahedenin akdinden çok kısa bir müddet sonra Viyana'daki Türkiye elçisi İbrahim Efendi ile 26 Temmuz 1700 de hususi bir anlaşma daha yapılmıştır. Bu anlaşma, yukarıdaki maddelerin tefsiri ile alâkadardır. Bu tefsirlere nazaran harb esirlerine ait hususlar, bundan böyle İmparatorluğun (Avusturya'nın) her tarafına dağılmış kadın, erkek bütün esirlere hangi tebeddan olursa olsun, istisnasız tatbik edilecek, Hıristiyan esir kadınlardan esaret müddeti esnasında doğmuş çocuklar dahi bundan faydalanacaktır.

Bu anlaşmalarda bazı tahditlerle alâkalı mühim bir cihet aramalıdır. Yukarıda zikredilen mânada hürriyete kavuşma, yalnız her iki tarafın dinî itikatlarına sadık kalmış harb esir ve kölelerine ait bulunuyor.

Bu tatbikat da zikri geçen bu prensipten uzak kalınmamış olmasına rağmen, Avusturya ve Türkiye arasındaki karşılıklı esir ve köle iadesinde bu prensibe ancak: 1.Ekim.1719 tarihli ve III. Sultan Ahmed'e ait bir fermanda, daha sonra 1739 Belgrat Sulh Muahedesinde rastlanmaktadır. Karlofça Muahedesinin bu şekilde eksikliği tamamlanan ve 12 maddesi Hıristiyan esir ve kölelere tam ölçüde tatbik edilmiş, sonraki Pasorafça, Belgrat Muahedeleriyle daima göz önünde bulundurulmuş, bütün 18. asır boyunca tatbik olunmuştur. Tarih boyunca zikri geçen devrede esir ve kölelerin karşılıklı mübadelesinden ibaret olan bu meselenin hal tarzını temas ettiğimiz sulh muahedelerinin maddeleri, umumi veya hususi ahvalde tatbikat bakımından aydınlatıcı ise de, bazı meseleler izahsız kalmaktadır. Alâkadar devletlerin arşivlerinde hiç bir elverişli malzemenin bulunmadığı zannedildiğinden izahsız kalan bu noktaların cevaplandırılması imkânsızdır. 1957 de bir tedkik seyahati esnasında Viyana Devlet arşivinin Türkiye tarafından hürriyetleri bahşedilmiş esirlere ait ve 1704 - 1776 arasındaki devre ile alâkalı vesikalara rastladığım günden beri böyle bir zaman bazı devlet arşivlerinde tarihçilere ve sosyologlara faydalı malzemenin bulunmadığı düşüncesinin doğru olmadığı anlaşılmıştır. Bu vesikalar pek girift ve karışık olan meselenin bütününe ait umumi bir cevap temin etmeğe yaramasa bile böyle bir cevabın kısmen verilmesinde çok esaslî biryardımda bulunmaktadır.

Hürriyetlerinin iadesi gereken her zümreden Hıristiyan esirlere eski harb esirlerinden alınız, gemilerde kullanılan kölelere, kaçın erkek tutaklara kadar çıkınız, ait buazat etme vesikaları, meselenin umumi hal tarzı hakkında, bilhassa münferit şıklarda azat etmenin tabi olacağı mu-

amelenin neden ibaret olduğu gibi hukukî incelikler etrafında aydın bir tasavvur edinmeğe yarayabilirler. Bu vesikaların insanî bakımdan taşıdıkları ehemmiyet bir tarafa milli, iktisadî hattâ lisanî mahiyette bazı alâka çekici hususiyetleri taşıdıklarından hiç de azımsanmayacak kültürel bir mîşna taşımaktadırlar.

Mübadele ve azat edilmeleri ön safta akla gelen en kuvvetli Hıristiyan esirler kategorisini, harb esirlerinin teşkil ettiği aşikârdır. Bunlar nizamında cereyan eden mübadele neticesinde vatanlarına avdet ettikleri zaman hususi herhangi bir güçlük ile karşılaşmamaktadırlar.

Geri kalan fazla esirler kategorisi için durum başkadır. Bunların serbestiye kavuşması, her iki tarafın elçiliklerince temin edilir ve daima bir necat fidyesi vasıtası ile neticelenir. Her iki takdirde de umumî esir kamplarında (Carcer publicus sive bagno), Devlet hapishanelerinde, Devlet kadirgalarında bulunanlar bahismevzuu olmaktadır.

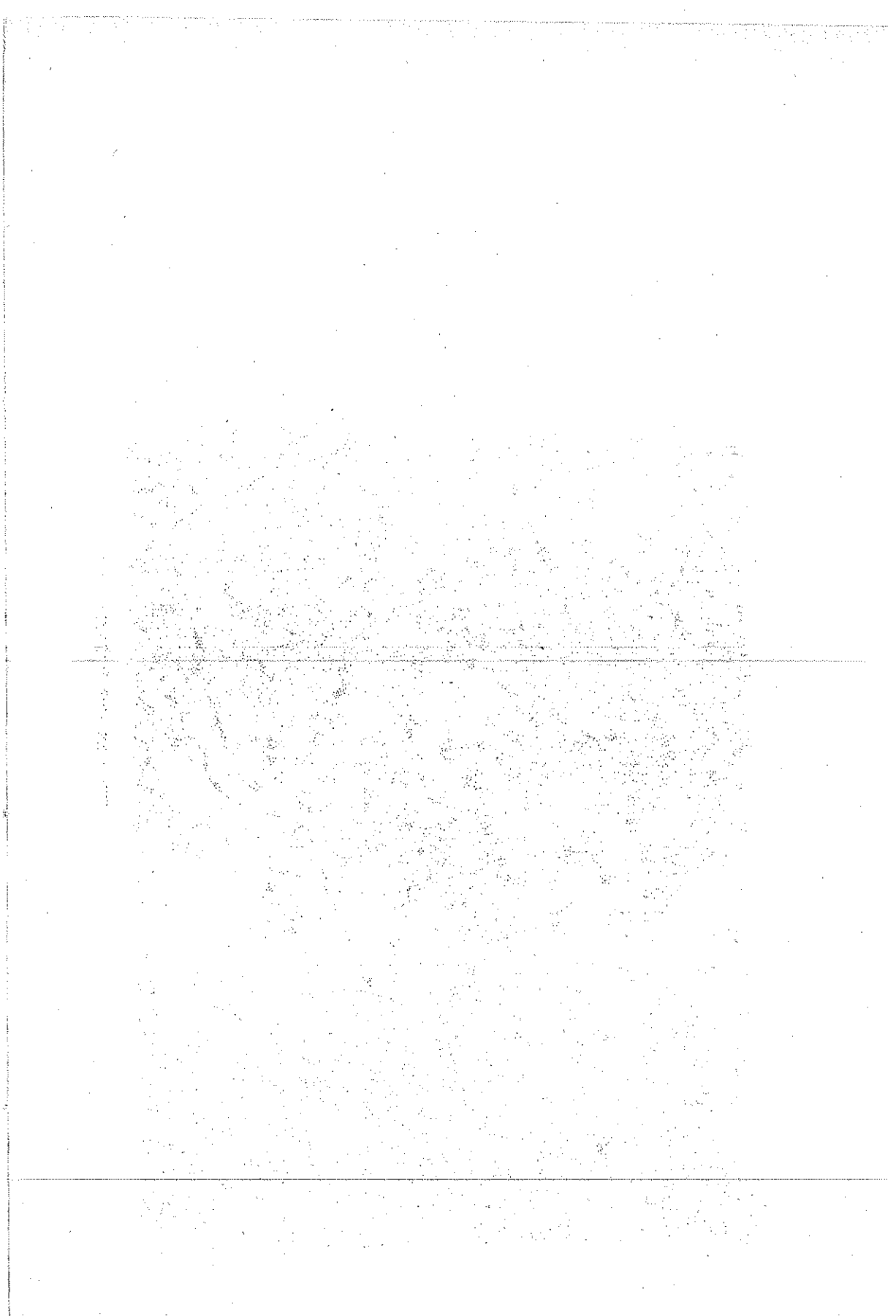
Hemen hemen aynı sayıda bir esirler grubunu da hususi ellerde bulunan resmî kanallarla köleliğe, hususi ellere devredilen harb esirleri (Schivavi privati) teşkil ediyor. Bunlar harb esirlerinin şeriata göre köle sayılmasına rağmen ki "esir", "köle" kelimelerinin iki mânâ taşıması bununla izah edilir. Esasında yalnız bu son zümre, yani hususi ellerde bulunan köleler, hakiki mânâda "köle" sayılırlar. Umumiyetle kullanılan "esir", kelimesi yanında "gulam" ve "abdi memlûk" tabirleri tamamıyla aynı mânâyı haizdirler. Avusturya devlet arşivindeki vesikaların hepsi bu son ikinci geniş kategori ile alâkalıdır. Bunlar yalnız yukarıda zikri geçen prensiplerin muteberliğini göstermekle kalmamakta, aynı zamanda fazla olarak kölelikten hürriyete giden yolun neden ibaret olduğunu belirtmeğe de yaramaktadır.

II. — KÖLELERİN SATILIŞI :

Arzuların hilâfına kölelik haline sokulmuş, harb meydanlarından kaçırılmış şahıslarla harb esirlerini bir tarafa bırakalım. Umumiyetle takip edilen yol esir pazarlarında müzayede usulüne başvurmaktır. Bu pazarların en mühimmi bilindiği gibi İstanbul'da bulunuyordu. Bir çok seyahatların ve harb esirlerinin beyanlarıyla doğruluğu anlaşılan prosedür bakımından, elimizde bulunan vesikalarda yayılmış bazı işaret ve imalarda bulunuluyor. Muhtemel satış bedeli bakımından bu vesikalar şu neticeye varmağımızı mümkün kılıyor: Ucuz ve elverişli bir bedelin hududunu aşmaması gereken necat fidyesi, satın alma bedelinden pek cüz'î bir miktarda inhiraf etmelidir. Fakat bu prosedür, harb meydanlarından kaçırılmış, yahut harbde esir edilmiş şahıslar için mi bahis mevzuu?

من قریب صحت اولاد
مستقیم است اولاد اولاد
مستقیم است اولاد اولاد
مستقیم است اولاد اولاد
مستقیم است اولاد اولاد
مستقیم است اولاد اولاد
مستقیم است اولاد اولاد
مستقیم است اولاد اولاد
مستقیم است اولاد اولاد
مستقیم است اولاد اولاد

بسم الله الرحمن الرحیم
الحمد لله رب العالمین
والصلاة والسلام على
سيدنا محمد وآله الطيبين
الطاهرين
اللهم صل على محمد
وآله الطيبين الطاهرين
الذين اصطفى لك
النبيين
اللهم صل على محمد
وآله الطيبين الطاهرين
الذين اصطفى لك
النبيين
اللهم صل على محمد
وآله الطيبين الطاهرين
الذين اصطفى لك
النبيين

Bu süalin cevabını vemek güçtür. Viyana harb arşivindeki malzeme hiç değilse bazı ahvalde, yardımcı olabilirler.

Muamelesi bitirilmiş satın almadan, satış bedelinin 1/5 ine baliğ olan duhuliye (ISPENCE) vergisinden sonra, esiri alan kimse, maliye idaresinden esirin ismini imzasını muhtevi bir makbuz alır.

Adına (PENCİK) denen bu makbuz, köle sahip değiştirdikçe elden ele geçer. Bir gün köle azat edilirse kendisine verilir. O zaman bu makbuz azad vesikası makamına geçer. Kölelik kartlarına Avrupa arşivlerindeki vesikalarda (Benik), (Seu Littera Libertatis Captivarum Quandam Redemptarum) denmektedir. Avusturyadev let arşivinde bir kaç mevcut olan bu gibi kölelik kartları muhtevalanyla bizim azatlık izahlarımız için temel vazifesi görmektedirler. Yoksa bu makbuzlar, asıl azatlık kartları değildir. Bunların resmi karşılığı (ıtknâme) yahut (ıtk) ise de ekseriya bu gibi başlıklardan mahrumdurlar. Bu arada senet, tezkere, temessük, kitap... gibi başlıklar da taşımaktadırlar.

III. — AZADETME SATIŞI VE SERBEST BIRAKMA :

Mübadele yoluyla serbest bırakılan, üzerinde çalışılması lâzım bir sektör teşkil eden esir ve köleler meselesini bir tarafa bırakalım ve satış noktası üzerinde duralım.

Avusturya arşivlerinde görülen vesikalarda kurtulan esirlere ait listelerde azatlık bedellerine pek nâdir olarak işaret ediliyor.

Harb esirleri meselesinde yalnızca isim, doğum yeri, tabur, nevi, yaş, esaret müddeti, kölelere ait listelerde ise ekseriya isim, ait olduğu memleket, bazan esir düştüğü mahal gösterilir. Bu kaidenin istisnaları pek az da olsa yok değildir. Bu hususta meselâ İzmir Hollanda konsolosu Daniel Baron d'Hochpied'nin Avusturyalı esirler için yaptığı Fidyeye Necat, İaşe, Nakliyat masraflarını gösteren ve 1737 - 1740 senelerine ait olan listeler muhafaza edilmiştir. Bu listeler yapılan masrafların iadesi maksadıyla İstanbul'daki Avusturya Sefaretine gönderilmiş bulunmaktadır. Ezcümle bu durum belki o zamanki Avusturya sefiri Kont Ulefeld'in Kraliyet harb meclisine bir tezkere göndermesini gerektirmiş, bu tezkerede de sefir, liyakat gösteren diplomatın kontluk rütbesine yükselmelerini istemiştir. (4.Ekim.1740).

Avusturya kaynaklarının azad etme satışı meselesinde nisbeten pek zayıf bilgiler vermesini Türk esirlerine ait olup muhafaza edilmiş azad et-

me beyanları geniş ölçüde telâfi etmektedir. Kurtulan şahıslar, toptan bir bilgi edinme maksadıyla şu şekilde sınıflandırılabilir:

1 — Hududa kadar nakil edilmeleri, kaide olarak, bir mesele teşkil etmeyen kapalı büyük esir grupları;

2 — Memleketlerine dönmeden önce yeni esir takımlarının teşekkülünü bekleyen şahıslar ve dağınık zümreler.

Birinci grup için numûneyi 1766 senesine ait ve 30 azad edilmiş Avusturyalı kadın, erkek kölelerden ve Macar tebeasmdan teşekkül eden zümreyi gösterebiliriz. Bunlar Antalya körfezindeki Alanya ki, eski adı bildiğiniz gibi Alâiye'dir ve civarında bulunuyorlardı. Kölelerin bulunduğu memleket kadısının temsilcisi tarafından, kölelerin isimlerini, sahiplerini ve kölelerin bulunduğu memleket kadısının temsilcisi tarafından, azad etme beyanlarının ayrı ayrı olmasından dolayı, tanzim edilmiş bir kolektif itknâmedir. Bunların bir kısmı muhafaza edilmektedir. Alanya kölelerine ait liste, yalnız kölelerin idare bölgesine göre grup olarak bir arada gösterilmesinin tipik bir misâli olmakla kalmamaktadır. Bu liste, aynı zamanda sulh müahedelerindeki şartların yerine getirilmesi için Türkiye ve Avusturya makamların aralarındaki iş birliğinin de bir delilini teşkil etmektedir. Bu neviden müşterek kolektif beyan listeleri bir kaide icabı olmaları şüphesiz bulunmakla beraber, pek istisnâi olarak muhafaza edilmişlerdir. Elimizde bulunan serbest bırakılma münferit şahıslarla yahut başka türlü olmaktadır.

Gerek resmi, gerek hususi mektuplarda necat fidyesi vererek köleleri satın alan bir kimse yerinde ekseriya tercüman tarafından temsil edilen Avusturya sefiri görülmektedir. Bazı hallerde maslahatgüzar, yahut onun mutemedi bahis mevzuudur. Bu gibi vesikalarda Türkiye nâmına Bab-ı Ali komiseri olarak bir çavuşa rastlanır.

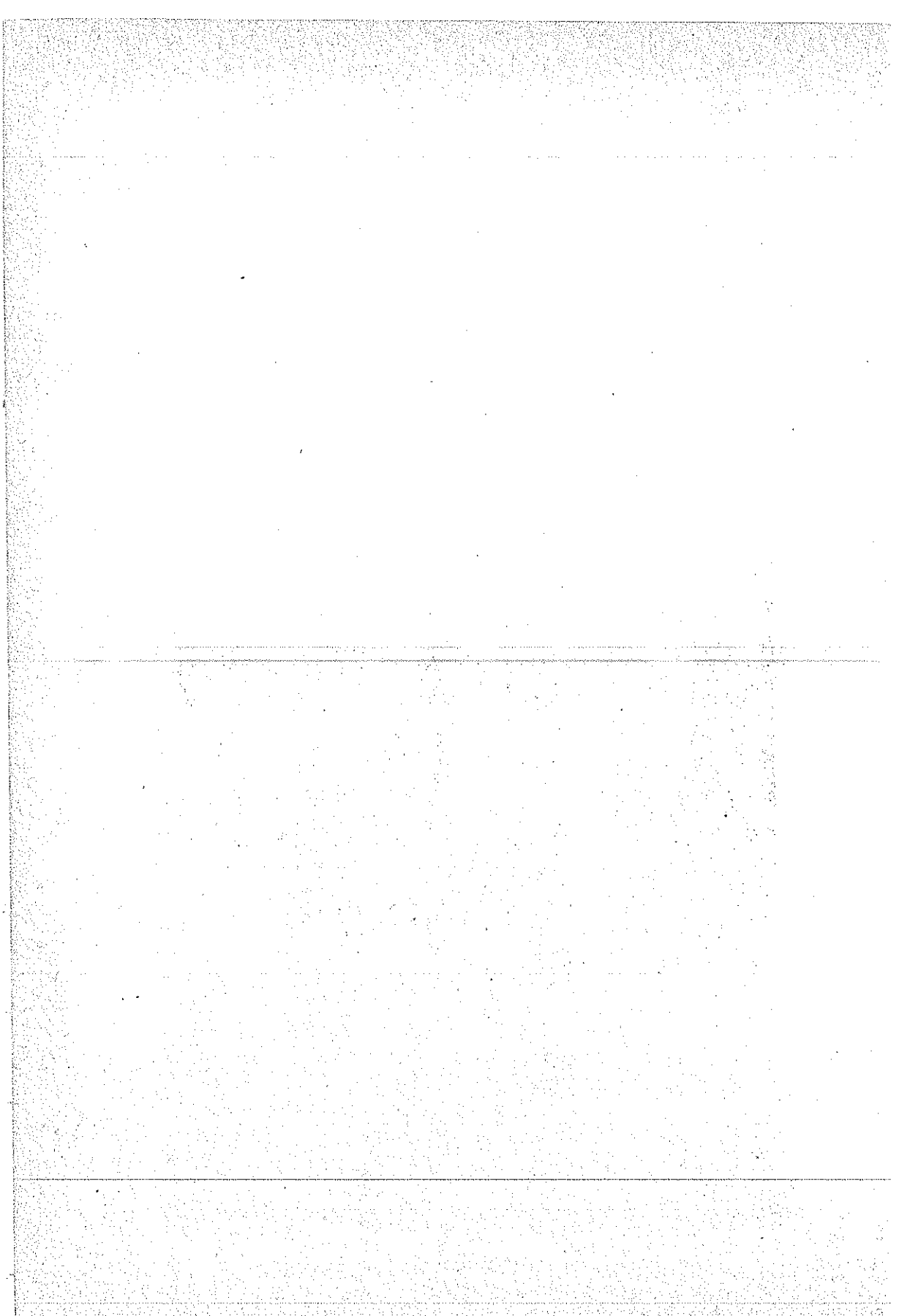
İstanbuldaki Avusturya sefirinin, Viyana'daki resmi makamlarla yaptığı muhabereden, iki tarafın diplomasi temsilcileri esirler ve köleler meselesinin nasıl güç, sınırlendirici bir durum gösterdiği anlaşılıyor. Neticede Avusturya Başvekilinin, hattâ İmparatoriçenin Avusturyada, Sadrazamın İstanbul'da ihtilaflara kaşmak lüzumunu hissettikleri vaziyetler bile görülmüştür. Bu hususta Avusturya diplomatlarından burada yalnız Ren'li olan Virmonf Kont'u Damian Hugo'yu (1719 - 1720), Kont Ulefeld'i (1740), kezai ilk zamanlarda tercüman, sonraları Intemuntius olan Kont von Schwachheim'i zikredebiliriz. Ankara'daki Felemenk tüccarları kolonisi, İzmir'deki Hochepeid Konsolosları D'Hochepeid'i takip

درو اولور که بیگم روز الفتنه و تقویه مستعدان با قرصه جلیلالت علمه
 سخته خنده و این تواریخها که در دست و پیرایه از خود امر او در شورای
 نصیحتا فاضله و تقویه و غیره در این روز در علمای اهل علم
 و عبادت اهل این وقت با اوری اتم از اولیای دین و علمای تقویه و عبادت
 عبادت و تقویه اتم و در این روز اولیای دین و علمای تقویه و عبادت

صافی بیگم علم عقود	رضا بیگم علم بورهی قانوشاهی	صافی بیگم علم عقود
سلطان بیگم علم ولایتی خنجر	صافی بیگم علم قرصه مستعدان	سلطان بیگم علم ولایتی خنجر
ابو احمد بیگم علم انطوقی خنجر	رضا بیگم علم انور پاشا	ابو احمد بیگم علم انطوقی خنجر
صافی بیگم علم بن بچه بیگم	صافی بیگم علم بن بچه بیگم	صافی بیگم علم بن بچه بیگم
قریبا بیگم علم استوین او اوست	صافی بیگم علم بن بچه بیگم	قریبا بیگم علم استوین او اوست
ابو جالی بیگم علم بن بچه بیگم	صافی بیگم علم بن بچه بیگم	ابو جالی بیگم علم بن بچه بیگم
طریق بیگم علم عقود	صافی بیگم علم بن بچه بیگم	طریق بیگم علم عقود
سید تکی بیگم علم مانشی ابرار	سید تکی بیگم علم مانشی ابرار	سید تکی بیگم علم مانشی ابرار
سید موسی بیگم علم پشتونیا خنجر	سید موسی بیگم علم پشتونیا خنجر	سید موسی بیگم علم پشتونیا خنجر

Handwritten marginal note in Persian script, likely a signature or reference to the document's origin.

ederek doğrudan doğruya veya dolayısıyla Avusturyalı kölelerin necat fidyecisi olarak görüyoruz. (7.Ekim.1740, 41 - 28.Zilhicce.1153).

Yukarıda zikrettiğimiz kurtancı tarikat tarafından ifa edilen vazifeleri nde bu arada zikredilmesi gerekir. Bilhassa Trinite'ler esir ve kölelerin fidyecisi olarak sık sık karşımıza çıkmaktadırlar.

Esasen Avusturya sefiri Kont von Virmond'un 1719 da elde ettiği bir Osmanlı fermanı, İstanbul'u bu tarikat mensuplarının daimi ikâmet mahalli olarak göstermekte, onlara "Bütün Osmanlı İmparatorluğu arazisinde seyahat hürriyeti ve mesleklerini icra serbestisi bahşetmekte" idi. Böylece Almanya ve Avusturyada toplanmış yardım paralarından faydalanarak esir ve köleleri kurtarma vazifelerini görüyorlar, yalnız bu gibi vazifeler peşinde oldukları için Osmanlı İmparatorluğunda her hangi bir muhalefet ilede karşılaşmıyorlardı. Avusturya devlet arşivinde görülen ve sayısı oldukça fazla olan bir kısım azatlık mektupları da bizzat kölelerce temin edilmiş necat fidyelerini alan köle sahipleri tarafından yazılmış ve kölelerin eline verilmiştir.

IV. — KÖLELER :

Hususi ellerde bulunan kölelerin ikamet mahalleri hususunda elde mevcut pek az resmi azatlık vesikası bir fikir yürütmemize imkân veriyor. Geri kalan vesikalar, bir kaçından sarfı nazar edilirse, bir faraziye yürütmemizebile elverişli değildir.

İlk vesikalar İstanbul'un muhtelif mahallerinden, Konya'dan, Ankara'dan, Tunada İjeve Rusçuk gibi mahallerin mülkiye makamlarından sadı rolmuştur. Son şehirde, yani Rusçuk'da karşımıza Avusturya İmparatoru nâmina Hıristiyan köleleri kurtarmağa memur papazlar esir satın alıcısı olarak çıkmaktadır.

Esir ve kölelerin milliyeti bahis mevzuu olurken, bilhassa daha çok tatmin edici bilgiler elde ediyoruz. En başta Almanca konuşan kadın ve erkek köleler geliyor. Türkler Almanları ve Avusturyahları müşterek bir isim olan (Nemse) adı altında gösteriyorlar. Onların arkası sıra bir çok Macarlar, İtalyanlar, İspanyollar, Maltağlar, Hırvatlar, Sırp ve Çekler, bir kelime ile karışık bir topluluk içinde "Wallensteinka mپی" gelmektedir. Esir ve kölelerin hangi halk grubuna mensup oldukları şüphesiz isimlerinden de anlaşılır. Müslüman âdetlerine göre yalnız öz isimler, bazan da öz isimlerle beraber öz isim sahiplerinin babalarının öz adları da kaydediliyor ve bunlar Müslümanlarda kullanılan "Ben" ile karışık olarak

“Velet” vasıtası ile birbirine bağlanıyor. Bu yüzden esir ve kölelerin ihüvi-olsaolsa saklanmış vesikaların ışığı altında belirtilebilir. Bu ise ekseriya tesadüfe kalmış bir husustur.

Necat fidyesi, azadlık bedeli “baha” ne gelince: Bu bedel yaşa, çalışma kabiliyetine, esir ve kölenin kadın veya erkek oluşuna göre 200-600 kuruş arasında değişir. (Bir kuruş bir gümüş Thaler’e karşılıktır). En yüksek azadlık bedeli ki 700 kuruşa kadar çıkar. Çok fakir olan kadırga esirlerine tatbik edilir. Yalnız bu takdirde kadırga mahkûmlarının fiziki bakımdan çok sıhhatli ve kuvvetli kimseler olması lâzımdır. Hususi ellerdeki köleler, bilhassa kadın olanları da çok yüksek bedellerle satın almır (400 kuruşa kadar çıkar). Şüphesiz oldukça tahammül edilebilir bir meblağa tekabül eden azadlık bedeli, bu bedeli verecek olanın vaziyeti ve nüfuz sahibi olması ile alâkalıdır. Resmî makamlarca, sefaret ve dinî tarikatlârcâ tâyin edilen azadlık bedeli ekseriya 200 - 250 kuruş arasındadır. Pek nâdir olarak 300 kuruşa çıkmaktadır. Bu güne kadar muhafaza edilmiş olan serbest bırakma vesikaları, köle sahiplerinin umumiyetle hususi bir anlaşmayı tercih ettiklerini gösteriyor. Hattâ sefirlerin, tercümanlarının, yahut ruhanî reislerinin necat fidyesi verdikleri hallerde bile bu neviden hususi anlaşmalar mevcuttur. Şahitlerin bu gibi anlaşmalara karıştırılması nâdir değilse de bir kaide teşkil etmez. Münferit şahıslara veya dağınık gruplara ait bir çok serbest bırakma mektupları ister bu şahısva gruplar kendi necat fidyelerini kendileri vermiş olsunlar, ister bu fidye yukarıda zikredilen sefir, tercüman veya tarikat adamları tarafından verilsin daima köle sahipleri tarafından imza edilmiştir. Bu vesikalar nihayet bir makbuz olarak gözönüne alınacak basit bir iptidai şekliyle dahi makbuzlara imza atanların hâdisenin hukukî mhiyetine çok iyi vakıf olduklarını gösteriyor. Her halde Osmanlı cemiyetinin üst seçkinler zümresine mensup oldukları muhakkak olan bu gibi imza sahiplerinin dahil buldukları bazı içtimai sınıf ve tabakaların kültür seviyesi hakkında da bu vesikalar bizî yetesiye aydınlatmaktadır.

V. — KÖLE SAHIPLERİ :

Köle sahiplerimeselesinden eldeki azad etme vesikaları bazı hususiyetleri tesbit etmemize imkân veriyor. Bunların mühim bir kısmı kendilerine ait yelkenli yani (çektirme) çalıştırdıkları kürek mahkûmu köleleri necat fidyesi karşılığı serbest bırakan kaptanlar ve diğer hususi şahıslardır. Daha sonra isimlerine askeri tâbir olan Paşa, Ağa, Çavuş ve Bey - Çelebi unsurlarını ilâve eden ordu mensupları, onların ardı sıra Efendi ve Molla unsurları ile tanman-mülki ve dinî fonksiyon sahipleri

۱۹

۱۸۹۹

در این روز که در روز اول
 از ماه مبارک رمضان است
 و در این روز که در روز اول
 از ماه مبارک رمضان است
 و در این روز که در روز اول
 از ماه مبارک رمضان است

۱۸۹۹

۱۹

۱۸۹۹

۱۹

۱۸۹۹

در این روز که در روز اول
 از ماه مبارک رمضان است
 و در این روز که در روز اول
 از ماه مبارک رمضان است
 و در این روز که در روز اول
 از ماه مبارک رمضان است
 و در این روز که در روز اول
 از ماه مبارک رمضان است
 و در این روز که در روز اول
 از ماه مبارک رمضان است
 و در این روز که در روز اول
 از ماه مبارک رمضان است

بافت نخب و حروف اول در که

چنه قلام ما بیس مار تیغ رگی نام
 کت شعرت معر بدقیله فرخمت
 اولتوب آستفانه به کنورد
 صاحب نردن به سده آرسب دورت
 یوز سگسن پیش غروشل به سیدیه
 قطعه اولتقلده اش تو کره بریده سیدیه
 اولتغور وقت حاسنه ایچرا اولتغه

تسبب
تسبب

ve nihayet meslekleri belli olmayan şahıslar gelir. Bunların arasından sayılan pek de az olmayan imtiyazlı bir seyitler korparasyonu ve Hacılar vardır. Bir kadın tarafından tanzim edilmiş Avusturyalı Katarina Kaufman adlı bir kadın köle (1740 - 1741) ile alâkalı bir hâdise de mahkeme ile sadrı olmuş birazadlı k vesikası ile karşılaşılıyor. aşka bir hâdise de bir Avusturyalı kadın kölenin evvelce vefat etmiş efendisinin kendisini esasen azat ettiğini ileri sürerek serbest bırakılmasını istediği görülüyor. Bu iddianın doğruluğu şahitlerle isbat edilebildiğinden köle kadının arzusu yerine getirilmiş ve azad edilmiştir. (1.Şaban.1114: 1702-1703).

Şu iki resmî azatlık vesikası da bu bakımdan dikkati çekiyor. Birinci vesikada: Kirakosoğlu Mezaros adlı bir Macar saatçi Zımmî mahkemeye müracaat ederek kadın kölesi Avusturyalı Margarit Brant Hans, fidyeye necatsız azat ettiğini bildiriyor. (2.Şaban.1118: 9.Kasım.1706). Öteki vesikada Kalfacıbaşı mahallesinden Hollandalı tüccar Petro Curuzo tercüman Petro oğlu Aslan vasıtasıyla kölesi Avusturyalı Hans veledi Jörg'ü fidyeye necat almadan azat ettiğini ve kölelik bağlanından onu kurtardığını beyan ediyor. (8.Cemaziyülevvel.1114: 1702-1703).

Bu gibi misaller her şeyden evvel Osmanlı İmparatorluğundaki gayri müslimlerin de Hıristiyan kölelere sahip olduklarını ve sulh anlaşmalarına göre onları serbest bıraktıklarını gösteriyor. Yukarıda isimleri geçen gayri müslimler necat fidyesi almaksızın kölelerini serbest bıraktıkları halde, köle sahibi müsevilerce tanzim edilmiş vesikalar Yahudilerin Avusturya Sefirinden ve bir Avusturya papazından pek az da olsa Necat fidyesi istemeksizin kölelerini hürriyete kavuşturmadıklarını göstermektedir.

VI. — TÜRK ESİRLERİ :

Avusturyalı esirler ve köleler karşısında Karlofça Muahedesinin 12. maddesine aynı şekilde tâbi olan Türk esirlerinin durumu nedir? Türk esirlerinin vaziyeti, Hıristiyanlarınkinden pek az ayrılr.

Hıristiyan esirler, İslâm hukukunun Hanefî mezhebine göre otomatik olarak köle sayılırlar. Nasıl ki müslüman esirler de Roma hukuku kaidelerine nazaran köle addedilmektedirler. Yalnız köle tâbiri (Lübügener) ile değiştirilmiştir. Mamafih tatbikat bakımından hiç bir fark yoktur.

Gerek Karlofça Muahedesi, gerek onu takip eden diğer mukaveleler

gayet tabii olarak Türk esir ve kölelerine de şâmil bulunmaktadır. Bunun neticesinde Türk esirleri Almanyada ve Avusturyada kaldıkları muhtelif mahallerden İslâm diyarına bir an evvel ulaşmak için kendilerini kurtaracak hududlara koşarlar.

Türk esirleri de harb esirleriyle kaçırılmış şahsiyetlerden mütesekkildirler. Hıristiyanlarla Müslümanlar bu bakımdan hemen hemen farksız muamele görmektedirler. Hattâ sulh zamanlarında bile nâmuslu tüccarların hürriyetlerini ve mallarını zorla ellerinden almaktan çekinmediler. Meselâ büyük bir hayret uyandırmış olan Türk tüccarı İsmail ile alâkali durum bunu gösteriyor. Arkadaşı Mustafa ile birlikte Krajova'da bulunurken bütün eşya ve emvali müsadere edilen ve bir müddet köle olarak elde tutulan İsmail, nihayet kanunî şekilde azat edildiği halde müsadere edilen mallarını geri alamamış neticede Sadrazama başvurmuştur. Bunun üzerine Sadrazam, şikâyet tezkeresini Reis efendi (yani devrin Hariciye Vekili) vasıtasıyla İstanbul'daki Avusturya sefirine göndermiştir. Avusturya sefiri de bunun üzerine vaziyeti Avusturya Başvekili Kont N. A. von Kaunitz'a bildiriyor ve Avusturyanın Türkiye hükümeti nezdindeki prestijini korumak için Erdel'deki kumandanlığa keyfiyetin yazılmasını rica ediyor. Bab-ıâlib öle münferit hâdiselerin gösterdiği gibi, tesadüfen oldukça müteyakkız davranmış ise de umumiyetle kendi esirlerinin hürriyete kavuşması sırasında a bira^z kayıtsız bulunurdu. Böylece Osmanlılar tarafından ilâve olunmadığı muhakkak olan Karlofça anlaşması 12. madde fıkrasının da mânası anlaşılıyordu. Bu maddede şöyle deniliyordu: "Şayet Bab-ıâli serbest bırakılan Türk esirlerinin menfaatini kollayıp koruyacak temsilci yollamazsa, bu işi İmparatorluk makamları yapmalıdırlar.

Hakikaten sadece Avusturyalılar tarafından tutulmuş Türk esir listeleri göstermektedir ki, bu maddenin tatbikatı geniş ölçüde Avusturyalılardan payına düşmüştür. Ayrıca klisenin de bu arada küçümsenmeyecek ölçüde yardımları olmuştur. İsmi daha evvelce zikredilmiş olan Osman Ağa'nın otobiyografisine girmiş olan "Kardinal Kont Leopold Kollanitz'in" de bu sahada büyük hizmetleri görülmüştür. Bu husus Avusturya elçisi Kont Ulfeld'in İmparatorluk harb meclisine yazdığı bir mektuptan anlaşılmaktadır. Bu mektubunda (4.Ekim.1740) Ulfeld, Reis-ül Küttab'ın kendisine Bab-ıâli tercümanı vasıtası ile bazı Türk esirlerinin serbest bırakılması için fırsat buldukça Viyana Türk büyük elçisine yardım arzusunu belirttiğini yazmaktadır. Bu mektupla ilgili olarak kısa bir müddet evvel Reis-ül Küttab efendinin Avusturya elçisine yolladığı ve esirlerden Seyyid Mehmed'in ifadesine göre Almanyada bulunan 11 Türk esirinin ismini ihtiva eden listenin Schwachheim'da orijinali ve tercümesi

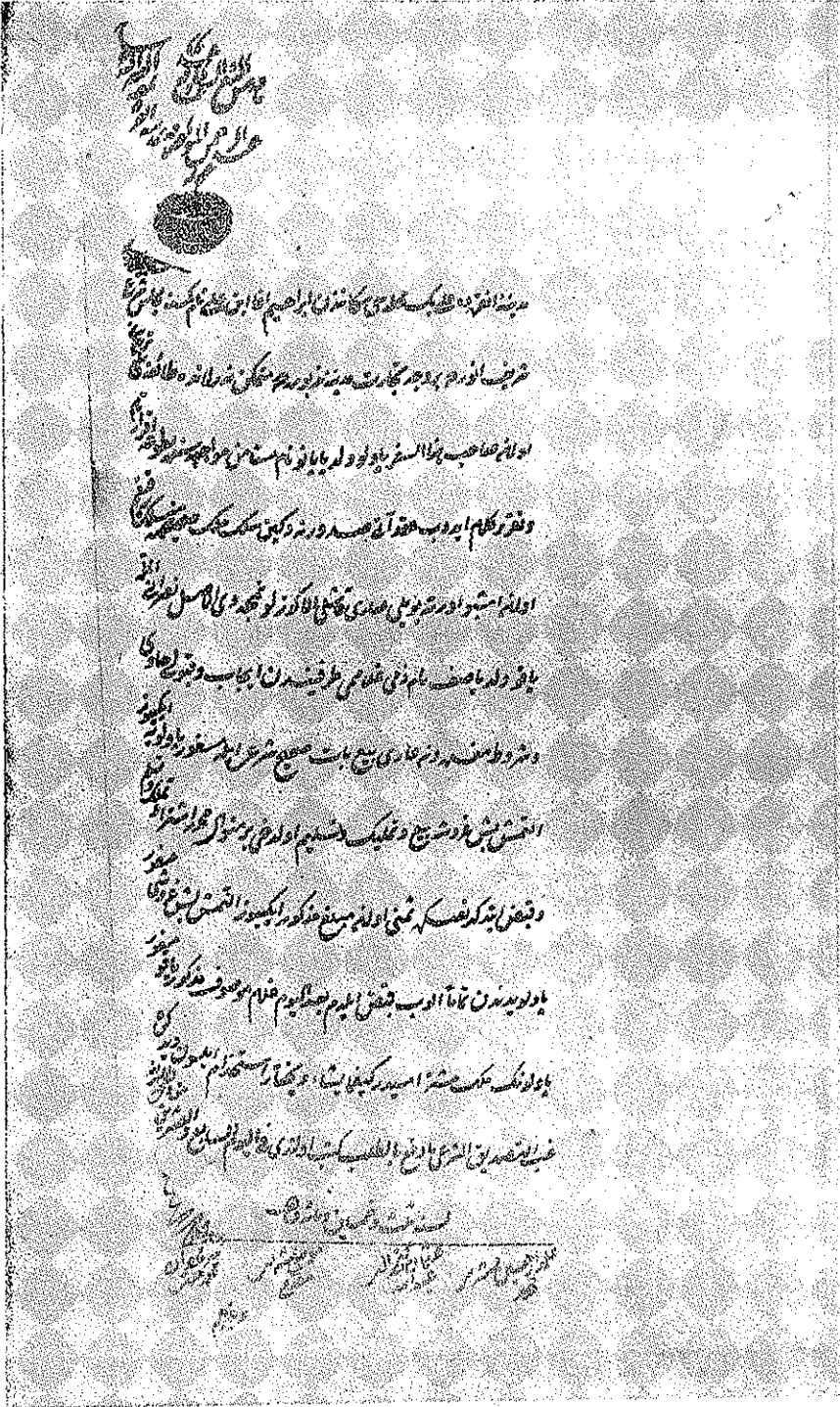
bulunmuştur. Bunlar rütbe ve birlikleri iyice belirtilmiş olan, İraklı ve Suriyeli eski ordu mensupları idi. Esirlerin dinlerine bağlı kalıp kalmadığı hususu da burada ehemmiyetli bir rol oynuyor. En eski zamanlardan beri Hıristiyan ve Müslüman esirler için bu mesele yalnız bir inanç işi olmakla kalmıyor, aynı zamanda bütün mevcudiyetlerini teşkil ediyordu. Bir din değiştirme bu durumda olan bir esirin kaderini tayin eylemekte idi. Burada Belgrat'lı tâcir ve Yeniçeri Kara Ali'nin macerası uzun yıllar Osmanlı Avusturya diplomatik muhaberelerine aksetmiştir. Kara Ali genç kölesi Ahmet ile ticari maksatla Viyana'da bulunurken genç kölesi Kur'am ile birlikte kaçmış veya kaçırılmıştı. Bu arada Hıristiyan dinini de kabul etmişti. Bununla köle ilgili maddenin hükmüne girmişti. Kara Ali de hiç değilse mümkün olduğu kadar fazla bir fidye-i necat koparmayı tecrübe ediyor. Fakat İmparatoriçeye takdim ettiği istidasında 3422 düka gibi pek yüksek meblağ talep ederken fazla ileri gitmiş bulunuyor. Kara Ali sonradan Başvekil Kont Kaunitz'den de masrafları arttırdığı için 900 düka ayrıca istiyordu. (1756: Küçük Devlet protokolü). Fakat istidalanın reddi Kara Ali'yi yıldırmadı. Belgrad valisi İbrahim Paşadan Kont Kaunitz'e hitaben bir tavsiye mektubu almayı başardı. Fakat İbrahim Paşa bunun yanında kendisine kapitülasyonlarda (15.3.1757) ifadesini bulan meblağ ile kifayet etmesini de nasihat etmekten geri kalmadı. Aradan üç sene geçmesine rağmen Kara Ali meselesi kapanmış değildi. Schwachheim sözcüsü Başvekil yazdığı mektupta (Aralık 1757) Kara Ali bizzat şikâyetlerini Bab-ı Âli'ye bildirmedikçe, burasının hiç bir teşebbüste bulunamayacağını yazıyordu. Aynı mektupta İstanbul'da genç ve kuvvetli köleler için 200, 300 ve 400 Piaster değer biçildiğini ve kölenin 100 düka ile cömertçe ödeneceğini de yazıyordu. Şayet atak Yeniçeri buna razı olmazsa, kendisinin Belgrad Paşasına gönderilmesi ve orada fidye-i necatın ödenmesi ileri sürülüyordu. Kara Ali'nin hikâyesi burada bittiğinden yeniçerinin nihayet bu miktara rıza gösterdiği anlaşılmalıdır. Von Schwachheim tercümanının genç ve kuvvetli bir kölenin uygun fiat olarak vasıflandırdığı 100 düka o zamanın en yüksek fiatı olmamakla beraber yine de yüksekçe bir fidye-i necat miktarı sayılırdı. Meselâ: Licca ve Corbavia'da esir edilen Türklerin (1741.7.Haziran) durumunda bu husus görülmektedir. Bu listede erkekler, kadınlar, çocuklardan başka, isimlerinden anlaşılacağı veçhile kısmen İslâmiyeti kabul etmiş olan Bosna Slavları vardı. Burada rastlanan en yüksek fidye-i necat 250 düka idi. En düşük olanların 10 düka ile çocukları teşkil ediyordu. Fakat askerî ve sivil mühim şahıslar, memurlar bahis mevzuu olunca bu meblağlar hemen yükseliyordu. Meselâ Ömer Ağa Kabanov için fidye-i necat ücreti 600 düka idi. Zikrettiğimiz listenin 56 esirinin

hemen hepsi istinasız "Parola" yahut "Kefalet" karşılığı olarak serbest bırakılmıştı. Bununla kendi memleketlerinde mezkur parayı toplama-
lan düşünülmüştür. Fakat hiç biri geri dönmüş değildir.

Bu gibi hâdiselerin tekerrürüne rağmen necat fidyesi hususunu istismar edenlerin çoğu hudut sakinlerini o kadar kızdırmış olmaları ki, Avusturya elçisi Ulfeld 10,407'yi aşan borcun ödenmesi için Bab-îlî'den Bosna valisine hitaben kat'î bir ferman çıkarılmasını istemiş. Paşadan serbest bırakılan esirlerin borçlarını ödemeğe mecbur tutulmasının teminini rica etmiştir. Yalnız fidye-i necat dolandırıcıları değil, fakat fidye-i necat tefecileri de esir ve kölelerin satışı mevzuunda faaliyette idiler. Meselâ Saray Bosna'lı Hacı İbrahim'in acıklı macerası en müşahhası olmakla beraber bunların faaliyetine güzel bir misâl teşkil eder. Hacı İbrahim'in İstanbul'a kadar giderek Sadrazama sunduğu ve Viyana Devlet Arşivinde orijinali bulunmuş olan arzuhalinde biraderinin fidye-i necatını ödeyemeyeceğini ve dönüş için de parası olmadığını anlatmaktadır. Arka sahifeye Sadrazamın kendi eli ile kaydettiği notlar görüleceği üzere sulh anlaşmasına göre ucuz ve müsait olan bu ücreti ödemesi için emir verilmiş ve arzuhal sahibi yol parası ödenerek memleketine gönderilmiştir. Fakat ümit ederim ki bunu ortaya koymakla Türk esaret müessesesi kaynaklarının ne kadar bol ve çeşitli olduğunu göstermiş bulunuyoruz. Türk esirlerinin hürriyete kavuştuğunu gösteren hüccetleri ise şimdiye kadar arşivlerde bulmak mümkün olmadı. Muhtemelen Türk arşivlerinin ve bilhassa Osmanlı devletinin hükümlan olmuş bulunduğu Devletlerin Arşivlerinin iyice tedkik edilmesi ile bunlara rastlamak kabil olacaktır. Türk esirlerinin hürriyete kavuşması problemi sonradan çalışma mevzularının içine girmiştir. Bu yüzden umumi olarak problemimiz için taşıdığı ehemmiyetten başka, tatbikatın nazariyattan ne kadar fazlaca ayrıldığı, tekrar tekrar ortaya koyan sulh anlaşmasında kararlaştırılmış prensiplerden ne kadar uzaklaşıldığı ve bunun insanların kaderine ne kadar acı şekilde tesir ettiğini gösteren bir kaç karakteristik misal üzerinde durdum. Son olarak şunu söyleyeyim. Şimdiye kadar esirler ve köleler meselesinin aydınlatılmasında resmî şahısların vedevlet makamlarının yazışmalarına, vesikalarına, seyyah ve esirlerin tasvirlerine dayanırken, teker teker münferit vesikaların beklenmedik biranda ortaya çıkması ile çalışma sahası iyiden iyiye genişlemiştir. Bana öyle geliyor ki, artık bu meseleye toplu bir bakış atfetmek zamanı gelmiştir.

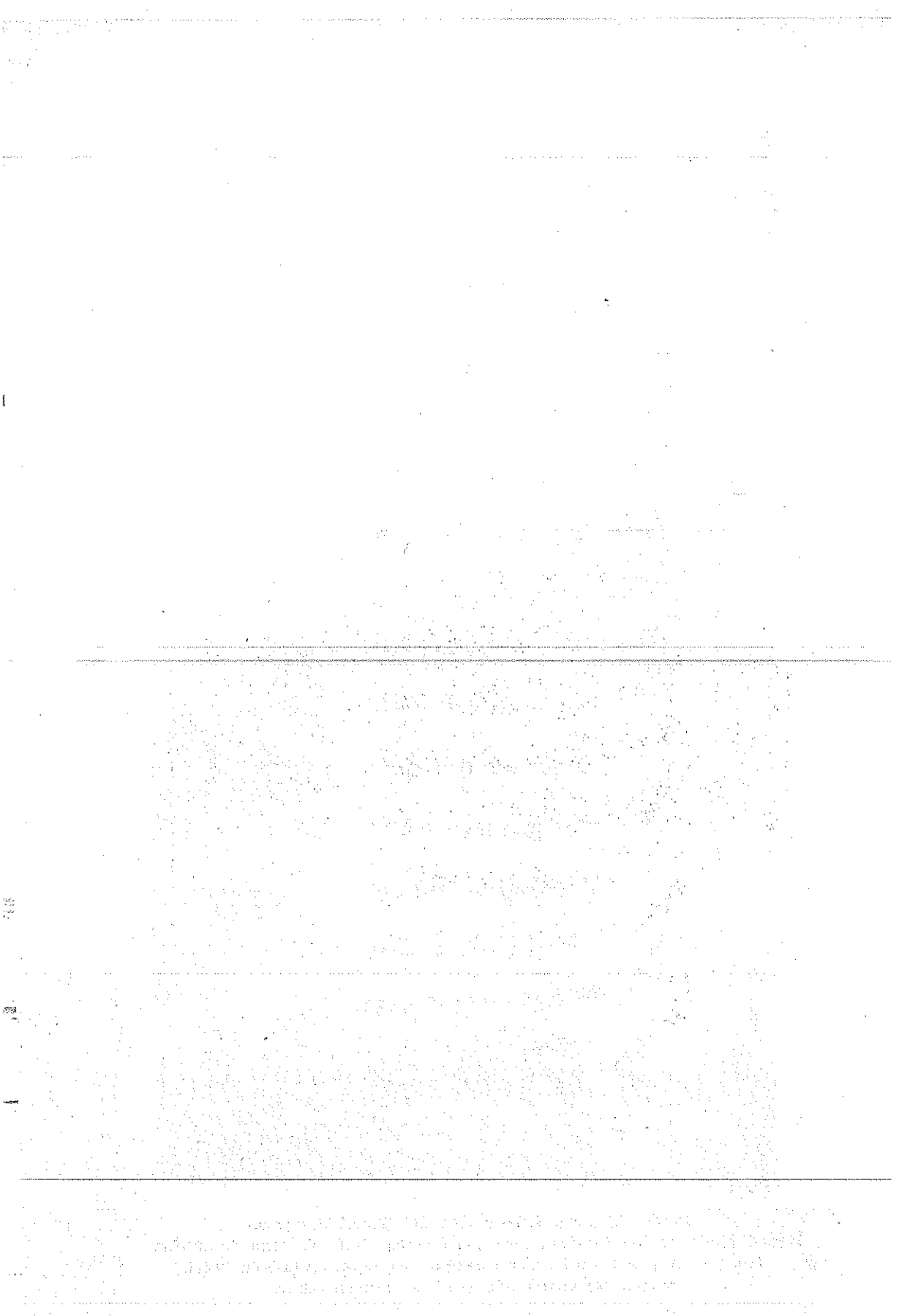
VII. — NETICE :

Buradaki izahatımda bu maksada hizmet etmek üzere küçük ve ilk bir deneme teşkil ederse kendimi bahtiyar sayacağım. Görüyorsunuz:

Resmî İtıkname: Ankara 1741. İki Hususî İtıkname.

Neşrettiğimiz bu beş fotoğraf, konferansı veren Prof. K. Jahn tarafından temin edilmiş olup aslı basımları pek yakında sayın Profesörün (Türk azatlık beyanları) adlı eserinde neşredilecektir.

Milletlerin ve devletlerin karşılıklı münasebetleri harblerin sebebiyet verdiği esirler ve köleler problemini de doğurmuştur. Acaba bir tarafta Avusturya'da ve Almanya'da Türk, öte tarafta Türkiye ve "Nemseliler", yani Avusturyalılar ve Almanlar kalmış ve her iki taraf halkına karışmış mıdır? Belki! Sosyoloji profesörünüz, meslekdaşım prof. Fındıkoğlu Viyana'da Türk kelimesini ihtiva eden 25 kadar aile adı bulmuştur. Acaba aile isimleri uzaktan ve yakından Avusturya ile Türkiye arasındaki esir ve köle mübadeleleri ile de alâkadar mı? Bu hususta bir şey söyleyemem. Her haled sosyolojinin köleler ve harb esirlerinin mübadeleleri ile alâkalı şubesi çok enteresan çalışmaları beklemektedir. Bunun için tarihçilerle sosyologların iş birliği etmeleri lâzımdır. Konuşmamı dinlemek için gösterdiğiniz alâkaya teşekkür eder, sözlerime nihayet veririm.

Alınmıcadan çeviren: Z. F. Fındıkoğlu

NOT :

Değerli Türkolog, konferansını türkçe olarak yapmıştır.